

I. SOCIOLOGIJA IR SOCIALINĖ POLITIKA

SĄVOKOS „GYVENIMO KOKYBĖ“ RAIDOS TENDENCIJOS

Prof. dr. Boguslavas Gruževskis

Vilniaus universitetas,
Filosofijos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Elektroninis paštas boguslavas.gruzevskis@dsti.lt

Urtė Lina Orlova

Vilniaus universitetas,
Filosofijos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Elektroninis paštas urte.lina@gmail.com

Pateikta 2012 m. sausio 15 d.

Parengta spausdinti 2012 m. balandžio 15 d.

Anotacija

Tyrimo objektas: gyvenimo kokybės samprata. **Tyrimo tikslai:** atlikti gyvenimo kokybės sampratos raidos analizę bei apžvelgti daugiadimensę teorinę ir empirinę plotmes, kuriose yra analizuojamas gyvenimo kokybės socialinis konstruktas. Šiame straipsnyje siekiama aptarti idėjas, kylančias iš teorinių ir empirinių gyvenimo kokybės tyrimų rezultatų, taip pat atskleisti galimybes gyvenimo kokybę analizuoti iš naujų perspektyvų (t. y. vertinant ne tik objektyvius bei subjektyvius veiksnius, bet ir individo etines / vertybines nuostatas). **Tyrimo metodas:** sisteminė literatūros analizė bei sintezė, mokslinė turinio analizė. **Išvados:** remdamiesi atlikta teorinės medžiagos analize, galime teigti, jog gyvenimo kokybės samprata istoriškai vystėsi kaip įvairialypė, apimanti tiek objektyvius faktus / sąlygas, tiek subjektyvius vertinimus. Taip pat galima konstatuoti, jog Lietuvoje gyvenimo kokybės tyrimų tradicija yra aktyviai vystoma, ypač su sveikata su-

sijusios gyvenimo kokybės plotmėje. Apibendrinant galima teigti, kad gyvenimo kokybės sąvokos turinys neturi vieno absoliutaus apibrėžimo dėl savo daugiadimensio pobūdžio. Todėl, iš vienos pusės, tyrėjai plėtoja kiekybinių tyrimų erdvę, taikydami tam tikrus, standartizuotus gyvenimo kokybės kriterijus skirtingoms gyventojų grupėms. Iš kitos pusės, tyrėjai siekia objektyvizuoti gyvenimo kokybės vertinimą, praturtinant gyvenimo kokybės sąvoką naujais ją objektyvizuojančiais kintamaisiais. Straipsnyje pateikiama medžiaga yra priskirtina antrajai krypčiai, siūlant gyvenimo kokybės vertinime įvertinti ir atsižvelgti į etines / vertybines individo nuostatas.

Reikšminiai žodžiai: gyvenimo kokybė, subjektyvi gyvenimo kokybė, objektyvi gyvenimo kokybė.

Įvadas

Gyvenimo kokybė yra svarbi sąvoka daugelyje mokslo sričių – sociologijoje, politologijoje, filosofijoje, marketinge, aplinkos studijose, medicinoje ir kt. Tačiau kiekviena akademinė disciplina vysto skirtingas perspektyvas, kuriose ir nagrinėja „gyvenimo kokybės“ konstrukta (Beham et al., 2006). Be to, sąvoka „gyvenimo kokybės“ gali būti taikoma ir individualiu, ir lokalinės bendruomenės, ir visos visuomenės lygmeniu. Kaip teigia autoriai G. Merkys, R. Brazienė, G. Kondrotaitė: „gyvenimo kokybė“ yra tas teorinis konstruktas, kuris susieja skirtingus socialinės gerovės faktiško realizavimo lygmenis. Tai: a) makrolygmuo (bendros socialinės sąlygos ir prielaidos); b) bendruomenės (municipalini) lygmuo (konkrečios galimybės, paslaugų infrastruktūra ir kokybė); c) individo lygmuo (faktiškas pasinaudojimas socialiniais ištekliais, taip pat subjektyvus galimybių, pasitenkinimo vertinimas iš individualios patirties perspektyvos)“ (Merkys et al., 2008, p. 29).

Nors sąvoka „gyvenimo kokybė“ yra tarsi savaime suprantama, tačiau apibendrinant šios srities mokslinės literatūros apžvalgą reikia pripažinti, kad šis terminas yra taip pat hipotetiškai apibrėžiamas kaip ir „laimė“ ar „intelektualumas“. Gyvenimo kokybei apibrėžti vartojama aibė (paralelinių, susijusių, papildančių ar patikslinančių) terminų: laimė; pasitenkinimas gyvenimu; savęs realizacija; objektyvus funkcionavimas; balansas, pusiausvyra; tikras džiaugsmas; psichologinė gerovė; materialinė gerovė; aukštas BVP; mėgavimasis, džiaugsmas; visavertė ir prasminga egzistencija ir kiti (Rapley, 2008). Nagrinėjant šios srities mokslinių tyrimų aprašymus būtina išsigilinti, ką būtent konkretūs autoriai apibrėžia kaip gyvenimo kokybę. Šiuolaikinis gyvenimo kokybės tyrimų diskursas yra gyvas ir aktyviai besiplėtojantis, siūlantis naujus pagrindinės sąvokos „gyvenimo kokybė“ apibrėžimus ir kartu – naujas tyrimų kryptis. Gyvenimo kokybės tyrimų diskursas vystosi keliomis kryptimis – tiriama su sveikata susijusi gyvenimo kokybė; gyvenimo kokybė vertinama kultūriniame kontekste; gyvenimo kokybė siejama su individo etinėmis / vertybinėmis nuostatomis; tiriant gyvenimo kokybę gali būti laikomasi ir pragmatinio požiūrio, kai nesiekiami pateikti nagrinėjamo fenomeno teorinio, apibendrinančio apibrėžimo.

Siekiant aptarti šios sąvokos daugiadimensiškumą, straipsnyje trumpai apžvelgiama istorinė sąvokos „gyvenimo kokybė“ raida bei šios sąvokos turinio apibrėžimų įvairovė, kai gyvenimo kokybės tyrimų laukas apima objektyvius faktus apie socialinę realybę bei asmeninius vertinimus, patirtis ir įsitikinimus apie kultūrinius, socialinius, ekonominius, politinius bei etinius kasdienybės aspektus.

Taip pat straipsnyje apžvelgiami Lietuvoje skirtingų disciplinų vykdomi gyvenimo kokybės tyrimai.

Sąvokos „gyvenimo kokybė“ etimologija

Prieš pradėdant „gyvenimo kokybės“ apibrėžimų apžvalgą, tikslinga išsiaiškinti ir, atrodo, savaimė suprantamų sąvokų reikšmes: gyvenimas ir kokybė. Nemažai autorių, rašančių gyvenimo kokybės tematika, dažnai neskiria atskiro dėmesio pačios sąvokos „gyvenimo kokybė“ ir jos dedamųjų aptarimui. Todėl šiek tiek detaliau pagnagrinėsime šį aspektą, panaudodami ne tik mokslinius šaltinius, bet ir žodynų bei enciklopedijų pateikiamą informaciją. Tai, mūsų nuomone, leidžia pajusti specifiką sąvokos, kuri skirtingose mokslinėse paradigmosse įgyja skirtingą (specifinį) skambesį. Toks metodas yra taikomas, aptariant socialiniuose moksluose vartojamas kertines sąvokas (Tatarkiewicz, 1985; Žvinklienė, 2009; Parton, O'Byrne, 2000).

Lietuvių kalbos žodynas „gyvenimą“ apibrėžia kaip buvimą; egzistavimą (pvz.: „išėjau didelę gyvenimo mokyklą“); amžių (pvz.: „visą gyvenimą mokėsi“). „Gyventi“ tai – egzistuoti; būti tam tikroje vietoje; verstis, laikytis; patirti, išgyventi (pvz.: „išgyvena kūrybinį pakilimą“) (Dabartinės lietuvių..., 2000). Anglosaksiškoje kalbinėje tradicijoje „gyvenimas“ (ang. *life*) apibrėžiamas kaip fizinių ir protinių patyrimų seka, kuri ir sudaro individo egzistenciją. Taip pat „gyvenimas“ apibrėžiamas kaip tarpsnis tarp gimimo ir mirties, tačiau pateikiamos ir kitos prasmės – fizinės mirties transcendavimas dvasinio gyvenimo dėka ar buvimas reikalingu, populiariu, vitališku (Encyclopaedia Britannica... 2012 (a)).

„Kokybė“ apibrėžiama kaip kategorija, charakterizuojanti daiktus ir reiškinius pagal jų rūšies esmę, taip pat – ypatybę, vertę, tikimo laipsnis (Dabartinės lietuvių ..., 2000). Gyvenimo kokybės termino etimologija (konkreto žodžio kilmės aiškinimas) yra siejama su lotynų kalbos žodžiais „*qualis*“ (kokios rūšies) ir „*qua*“ (kas). Anglosaksiškoje kalbinėje tradicijoje „kokybė“ (ang. *quality*) yra apibrėžiama kaip (a) tam tikra esminė savybė, (2) socialinis statusas (aristokratija), (3) pirmenybė kito atžvilgiu ar kaip (4) įgimtas bruožas (Encyclopaedia Britannica... 2012 (b)).

„Kokybė“ yra tik viena iš nagrinėjamo objekto ar reiškinio charakteristikų (McCall, 2005). Kitos savybės galėtų būti naudingumas, efektyvumas, vertė, nauda, gražumas ir pan. Kiekvieno objekto kokybei įvertinti reikalingas atskiras, jam būdingas kriterijų rinkinys. Šis teiginys vaizdžiai paaiškinamas, naudojant vyno ir audinio pavyzdžius. Vyno kokybė yra vertinama tokiais kriterijais kaip išlaikymas, spalva, kvapas, klampumas ir pan. Audinio kokybė gali būti įvardijama skirtingų kriterijų rinki-

niu – gerai nešiojasi, malonus liesti ir pan. Taigi, kiekvienam objektų tipui yra savitas kokybę išreiškiančių kriterijų rinkinys (ang. *type-dependant*). Objekto kokybė yra ir daugiakriterė (ang. *multi-criterial*), nes savybė „kokybiškas“ objektui priskiriama tik esant vieniems kriterijams ir nesant kitų kriterijų (McCall, 2005).

Lietuvoje gyvenimo kokybės tyrėjams svarbu ir šio termino vertimas į lietuvių kalbą. Tai gali tapti ir tampa iššūkiu – ar gyvenimo kokybė yra tapatinama su laime (buvimas laimingam kaip emociškai išgyvenamas pasitenkinimas (ang. *happiness*), su gerove kaip visišku ir nuolatiniu pasitenkinimu gyvenimo visuma (ang. *life quality*) ar gerove kaip materialiai aprūpintu gyvenimu (ang. *welfare*)? Sąvoka „gyvenimo pilnatvė“ (Butvilas et al., 2010 (a), kuri vartojama vietoj jau įprasto termino „gyvenimo kokybė“, mūsų nuomone, galėtų būti semantiškai tikslaus vertimo į lietuvių kalbą pavyzdys.

Gyvenimo kokybės tyrimų istorinė raida

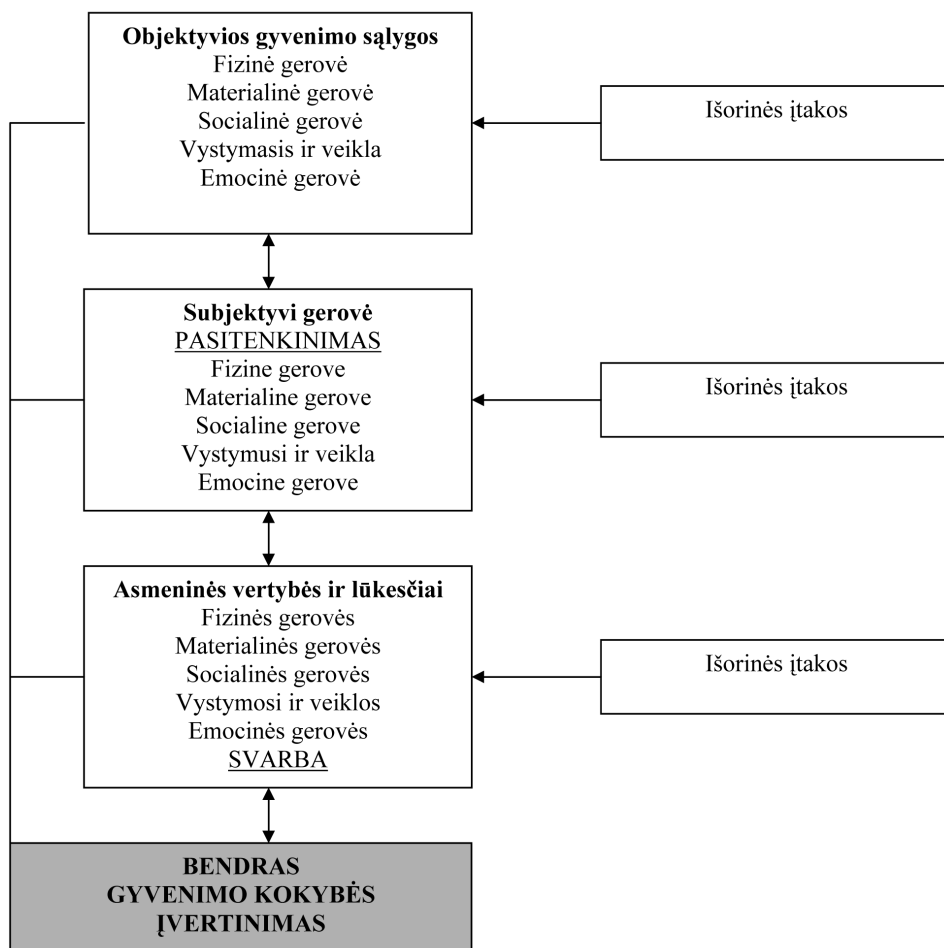
Vieno sąvokos „gyvenimo kokybė“ apibrėžimo nėra, ir tai, iš vienos pusės, tampa sudėtinga užduotimi tyrėjams, kurie privalo konceptualizuoti pagrindinę sąvoką kiekvienam konkrečiam tyrimui (Gilhooly et al., 2005; Starkauskienė, 2011). Antra vertus, šis terminas nurodo į atvirą, gyvą ir besivystantį gyvenimo kokybės mokslinį diskursą, kuriame kiekvienas naujas tyrimas gali įnešti svarbių išvalgų. Trumpas ekskursas į istorinę gyvenimo kokybės tyrimų raidos apžvalgą tai puikiai demonstruoja.

Sąvoka „gyvenimo kokybė“ istoriškai vystėsi įgydama daug įvairiausių prasmų. Šis terminas pirmąsyk buvo paminėtas Aristotelio (384–322 m. pr. Kr.) veikaluose, o apie 1960-uosius metus gyvenimo kokybės tyrimai įsitvirtino kaip savarankiška tyrimų sritis ir sudarė prielaidas ieškoti tinkamų būdų gyvenimo kokybei tirti. Iki 1970 m. gyvenimo kokybė buvo tiriama sudarant socialinius indeksus. Šio laikmečio mokslinėje literatūroje ir taikomuosiuose tyrimuose daugiausia dėmesio buvo skiriama su materialinių išteklių paskirstymu susijusiai gerovės sampratai: po Antrojo pasaulinio karo manyta, kad ekonominis augimas, pagrįstas pajamų didinimu, yra pagrindinė priemonė gyvenimo kokybei gerinti (Rapley, 2008).

XX a. antrojoje pusėje pastebima tendencija išplėsti gyvenimo kokybės apibrėžimą, siekiant įvertinti kiekvieno asmens pasirinkimo galimybes ir gebėjimus, teisingą išteklių paskirstymą ir jų naudą kiekvienam visuomenės nariui. M. Rapley (2008) teigia, kad apie 1960-uosius metus sąvoka „gyvenimo kokybė“ buvo įsitvirtinusi kaip viešojo politinio diskurso terminas ir buvo vartojama politinėje retorikoje teigiant, jog svarbu ne „kiek daug, o kaip gerai“. Socialinės politikos srities specialistams buvo parankūs makrolygmens gyvenimo kokybės tyrimai, o jų rezultatai tapdavo svarių argumentu priimant politinius sprendimus visuomenės socialinėms ekonominėms problemoms spręsti. Plėtojant gyvenimo kokybės tyrimus pradėta diskutuoti, kaip identifikuoti tikslines arba prioritėtines grupes, kurių gyvenimo kokybę verta tirti, kokie tyrimo metodai suteiktų patikimus ir vertingus duomenis. Tačiau gyvenimo kokybės terminas, nors ir turi ilgą raidos istoriją, 1968 m. išleistoje *Tarptautinėje socialinių mokslų enciklopedijoje* dar nebuvo įrašytas (Janušauskaitė, 2008).

Apie 1980-uosius pastebimas vis didesnis susidomėjimas gyvenimo kokybe kaip individo lygmens konstruktu. Naujasis požiūrio taškas tapo opozicija „gyvenimo kokybei“, kuri buvo apibūdinama skirtingais socialiniais indeksais. Naujosios kartos tyrėjai pradėjo domėtis ne tik socialiniais-ekonominiais aspektais, bet ir nematerialia individo gerove, subjektyviais tikrovės vertinimais ir pasitenkinimu gyvenimu. M. Rapley teigia, jog 1996-aisiais tyrėjų Felce ir Rerry pateiktas gyvenimo kokybės apibrėžimas yra vienas iš plačiausiai taikomų šiuolaikinių šios sąvokos apibrėžimų: „gyvenimo kokybė yra apibrėžiama kaip visa apimanti gerovė (ang. *well-being*), kuri apima objektyvius deskriptorius ir subjektyvius fizinės, materialinės, socialinės ir emocinės gerovės vertinimus, taip pat – asmeninių vystymąsi ir tikslingą veiklą, viskam vykstant asmeniniame vertybių sistemos kontekste“ (Rapley, 2008, p. 53). Šis gyvenimo kokybės apibrėžimas gali būti pateikiamas ir kaip schematinis modelis (žr. 1 paveikslą)

1 paveikslas. Gyvenimo kokybės modelis

Kitaip sakant, gyvenimo kokybė gali būti įvertinta pagal fizinę ir emocinę savi-jautą, taip pat pagal materialinę ir socialinę gerovę. Gyvenimo kokybės įvertinimas gali būti grindžiamas objektyviais faktais, taip pat ir pagal individo subjektyvų suvoki-mą. Individo lygmeniu būtina įvertinti, jog gyvenimo kokybė yra susijusi su individo asmenybės vystymusi ir todėl yra kintanti. Gyvenimo kokybę ir jai įtakos turinčius veiksnius reikėtų vertinti atsižvelgiant į kultūrinį, vertybinį kontekstą, kuriame veikia individai.

Gyvenimo kokybės diskurso vystymosi kryptys

Kaip jau minėjome, vienas svarbiausių uždavinių, su kuriuo susiduria gyvenimo kokybės tyrėjai, yra pačios sąvokos apibrėžimas. Kaip teigia V. Starkauskienė, „gyve-nimo kokybė tiek teoriniuose, tiek empiriniuose tyrimuose traktuojama labai skirtingai. Mokslinėje literatūroje pasigendama aiškaus, platų mokslinių sričių spektrą inte-gruojančio gyvenimo kokybės apibrėžimo ir vieningos nuomonės apie ją lemiančius veiksnius bei jų tarpusavio ryšį“ (Starkauskienė, 2011, p. 35). Ir vis dėlto galima skirti vyraujančias gyvenimo kokybės tyrimų tendencijas.

Objektyvi gyvenimo kokybė ir subjektyvi gyvenimo kokybė. Kaip teigia H. H. Noll (2004), klasikinė takoskyra gyvenimo kokybės tyrimuose yra objektyvios ir subjekty-vios gyvenimo kokybės atskyrimas: (1) skandinaviškasis požiūris į gyvenimo kokybę ir (2) amerikietiškas požiūris į gyvenimo kokybę. Skandinaviškasis požiūris analizuoja objektyvias gyvenimo sąlygas. Objektyvi gyvenimo kokybė matuojama kiekybiniais (statistiniais, ekonominiais) indikatoriais, yra siekiama palyginamumo tarp valstybių ar užfiksuoti gyvenimo kokybės indikatorių reikšmių (struktūros) dinamiką laike. Vienas žinomiausių gerovės indeksų yra Žmogaus raidos indeksas (*Human Development Index*). Tačiau šis indeksas neatspindi svarbių gyvenimo kokybės dedamųjų dalių, pa-vyzdžiui, užimtumo, nors ši ekonominio ir socialinio žmogaus gyvenimo erdvė vis la-biau turi įtakos žmogaus pasitenkinimo veiksniams bei gyvenimo kokybei tiek asme-niniu, tiek ir nacionaliniu lygmenimis (Gruževskis, 2001). Amerikietiškas požiūris akcentuoja subjektyvią gyvenimo kokybę taip, kaip ją supranta individai. Subjektyvi gyvenimo kokybė parodo, kaip objektyvias sąlygas vertina ir jose jaučiasi individas (Diener, Lucas, 1999; Diener, 2006). Remiantis W. Tatarkiewicz (1985), subjektyvi gy-venimo kokybė yra apibrėžiama kaip visiškas ir nuolatinis pasitenkinimas gyvenimo visuma. Lietuvoje ši sritis yra aktyviai tiriama ir analizuojama tiek empiriniu (Vazno-nienė, 2011), tiek teoriniu lygmenimis (Kuzmickas, 2001; Gataūlinas, 2010).

Su sveikata susijusi gyvenimo kokybė. Viena stipriausiai išvystytų gyvenimo ko-kybės tyrimo sričių yra su sveikata susijusios gyvenimo kokybės (ang. *health-related quality of life*) tema. Gyvenimo kokybės sąvoka su sveikata buvo pradėta sieti po 1948 m. (Šumskienė, 2005). Šioje gyvenimo kokybės tyrimų srityje viena pagrindinių ty-rimo problemų yra sąsajos tarp objektyvių aplinkybių ir jų subjektyvaus suvokimo (Rapley, 2008). Medicinoje dažniausiai tyrinėjama gyvenimo kokybė apima fizinį, psi-chinį ir socialinį sveikatos lygmenis, turinčius įtakos asmens patirčiai, įsitikinimams,

lūkesčiams ir pojūčiams. Galima teigti, kad Lietuvoje dominuoja su sveikata susijusios gerovės tyrimų tema. Šioje srityje dirbantys mokslininkai analizuoja pačius įvairiausius sveikatos ir gyvenimo kokybės aspektus, paprastai analizuojama grupės individų, turinčių bendrų sveikatos būklės požymių, gyvenimo kokybę. Pavyzdžiui: sergančiųjų cukriniu diabetu gyvenimo kokybė (Mikaliūkštienė, 2011), amžiaus ir gyvenimo kokybės sąsajų tyrimas (Butikis, 2009), onkologinių ligonių gyvenimo kokybė (Lunckaitė, 2009) ir kt. Šiame kontekste išskirtinis yra epilepsija sergančių jaunų žmonių gyvenimo pilnatvės tyrimas (Butvilas et al., 2010 (b)), nes buvo atliktas taikant kokybinę metodologiją.

Praktinis požiūris. Gyvenimo kokybės tyrimai vystosi ir dėl pragmatinių priežasčių. Tokiais atvejais sąvokos „gyvenimo kokybė“ turinys labai priklauso nuo atliekamo tyrimo tikslo (Rapley, 2008). Pavyzdžiui, gyvenimo kokybės tyrėjai, vykdydami vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybės tyrimus, pasirinko visiškai pragmatišką požiūrį ir gyvenimo kokybę apibrėžė kaip tai, kas matuojama jų pasirinktais kriterijais (Gilhooly et al., 2001). M. Gilhooly ir kolegos atliko visuomeninio ir privataus transporto įtakos vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybei tyrimus. Tyrėjai nagrinėjo problemas, kurios atsiranda naudojantis visuomeniniu transportu, apie gyvenimo pasikeitimus nustojus vairuoti automobilį ir pan. Tyrėjų grupė nesiekė pateikti teorinio, apibendrinančio „gyvenimo kokybės“ apibrėžimo.

Gyvenimo kokybė ir vertybinis kontekstas. „Gyvenimo kokybė“ laikoma platesniu terminu nei „gerovė“ (ang. welfare) ar „laimė“ (ang. happiness), kuri yra iš esmės sunikiai konceptualizuojama. Pasaulio sveikatos organizacijos Gyvenimo kokybės grupės pateiktame gyvenimo kokybės apibrėžime teigiama, jog „gyvenimo kokybė yra individo suvokiama pozicija savo gyvenimo atžvilgiu tų kultūros ir vertybių sistemų kontekste, kuriose jis / ji gyvena ir siekia savo tikslų“ (Glossary of..., 2004). Kitaip sakant, tyrinėjant gyvenimo kokybę rekomenduojama itin atidžiai atsižvelgti į kultūros, vietos tradicijų bei vertybinių kontekstą, nes: (1) tas pats fenomenas greičiausiai bus skirtingai vertinamas Vakarų Europos ar islamiškos Artimųjų Rytų visuomenių; (2) galimi skirtumai toje pačioje visuomenėje: gerovės valstybės karta ir vyresnioji karta skirtingai supranta, kas yra gyvenimo kokybė, nes turi skirtingas socialines patirtis (elgesio normas bei tradicijas); (3) skirtumai galimi net ir toje pačioje kartoje, pavyzdžiui, asmenys, kurių jaunystės metai sutapo su JAV Didžiosios depresijos metais, tuo aukščiau vertino savo subjektyvią gerovę, kuo sunkesnėmis sąlygomis gyveno būdami jauni (Gilhooly et al., 2005).

Būtinieji poreikiai ir / ar beribiai lūkesčiai. Pirmuosiuose pavyzdžiuose gyvenimo kokybė apibrėžiama remiantis laimės ar pasitenkinimo / nepasitenkinimo sąvokomis. S. McCall (2005) gyvenimo kokybę apibrėžia ne kaip visuomenės narių individualaus pasitenkinimo būsenų sumą, bet kaip laimei būtinų sąlygų buvimą visuomenėje. Būtinios sąlygos yra siejamos ne su asmens troškimais ir lūkesčiais, o labiau su galimybėmis patenkinti poreikius. Būtinieji poreikiai yra vienodi visiems žmonijos atstovams, nepriklausomai nuo regiono, kuriame žmonės gyvena. Svarbi bendrųjų poreikių charakteristika yra ta, kad jie yra apibrėžti, tuo tarpu žmonių troškimai ir lūkesčiai turi tendenciją nuolat keistis ir augti. Šis lūkesčių didėjimo fenomenas, anot autoriaus, gali paaiškinti modernaus žmogaus gyvenimo situaciją. Nors gyvenimo standartai yra gerokai pakilę,

tačiau vis tiek manoma, kad ankstesnės kartos gyveno geriau. Šis reiškinys buvo žinomas epikūrininkams, kurie tai išreiškė formule (McCall, 2005, p. 129) (1):

$$PL = P / L$$

PL – pasitenkinimo lygis

P – pasiekimai

L – lūkesčiai

(1)

S. McCall pateiktame apibrėžime aiškiai išskiriami du gyvenimo kokybės elementai, tačiau rekomenduojama gilintis į būtinųjų poreikių sritį (ypač jei siekiama palyginti tarpusavyje atskirus regionus ar visuomenes).

Malonumas vienam ir laimė visiems. Gyvenimo kokybė gali būti apibrėžiama etiniais terminais „hedonizmas“¹ ir „eudaimonija“². Iš antikos laikų atėjusių diskusijų apie eudaimonijos ir hedonizmo santykį tęsia *GO programa* (Dž. Britanijoje vykdyta itin plati tarpdisciplininė socialinių mokslų tyrimų programa, skirta senėjimo ir vyresnio amžiaus asmenų problematikai) tyrėjai (*Growing Older...*, 2005). Jie siūlo tokį gyvenimo kokybės apibrėžimą: „gyvenimo kokybę sudaro hedonistinė laimė (malonumas pats savaime) ir tai, kas gali būti laikoma svarbiais eudaimonijos elementais: kontrolė, asmens autonomija ir – tai pagrindinė eudaimonijos sąvoka – savirealizacija“ (Gilhooly et al., 2005, p. 9).

Gyvenimo kokybės tyrimai Lietuvoje

Gyvenimo kokybės tyrimų laukas Lietuvoje yra aktyviai plėtojamas, ypač – su sveikata susijusios gyvenimo kokybės srityje (Krančiukaitė et al., 2007; Mikaliūkštienė, 2011; Butikis, 2009; Luneckaitė, 2009). Gyvenimo kokybės tyrimai taip pat yra atliekami ir ekonomikos (Starkauskienė, 2011), gerontologijos (Juozulynas et al., 2009; Kazlauskaitė, Rėklaitienė, 2005; Tamutienė, 2011; Stepukonis, Svensson, 2007), urbanistikos (Juškevičius, 2005), sociologijos (Gataūlinas, 2010), viešojo administravimo (Merkys et al., 2008) kryptyse. Apžvelgiant Lietuvos gyvenimo kokybės empirinių tyrimų tradiciją, galima pastebėti besivystančias dvi kryptis (abiejose dominuoja kiekybiniai tyrimo metodai), kurios tiesiogiai priklauso nuo tyrėjų užimamos pozicijos.

¹ Hedonizmas (gr. *hedone* – mėgavimasis) yra etinė nuostata, pripažįstanti, kad žmogaus būties pagrindas yra siekimas mėgautis. Aplinkinis pasaulis taip pat suvokiamas kaip estetinio ir jausminio pasitenkinimo objektas. Radikalus hedonizmo pasireiškimas yra individualizmo nuostatos, kuomet pripažįstama žmogaus galimybė patirti malonumą kito žmogaus ar visuomenės sąskaita (Всемирная энциклопедия... 2001, p. 216).

² Eudaimonija (gr. *eudemonia* – laimė) – etinė nuostata, teigianti, kad laimė yra visos žmogiškos veiklos motyvas ir tikslas. Čia postuluojuamas nepajudinamas ryšys tarp laimės ir dorybingo elgesio, kai žmogus vysto savo asmenybės potencialą, kartu suteikdamas laimę ir savo aplinkai. Ypač akcentuojama būtinybė nepriklausyti nuo likimo diktato. Socialinės eudaimonijos kryptis teigia, kad aukščiausiu socialinio vystymosi tikslu yra siekis suteikti kuo didesnę laimę kuo didesniai skaičiui žmonių (ang. „*The great is the possible quantity of happiness*“) (Всемирная энциклопедия ... 2001, p. 1240).

Viena vertus, tyrėjai plėtoja gyvenimo kokybės tyrimų tradiciją, taikydami standartizuotus gyvenimo kokybės kriterijus (jų rinkinius) skirtingoms gyventojų grupėms. Lietuvos kontekste yra adaptuojami ir pritaikomi užsienio šalyse sukurti tyrimo instrumentai, pavyzdžiui, gyvenimo kokybė tiriama ir „duomenys gauti naudojant Pasaulio sveikatos organizacijos gyvenimo kokybės klausimyną WHOQOL-100“ (Jurgelėnas et al., 2009, p. 168) arba gyvenimo kokybės „tyrimui naudotas specifinis klausimynas QUALEFFO-41, skirtas sergančiųjų osteoporozė gyvenimo kokybei įvertinti“ (Aleksna et al., 2006, p. 744).

Iš kitos pusės, tyrėjai siekia naujai objektyvizuoti gyvenimo kokybės vertinimą, praturtinant šią sąvoką naujais elementais, kintamaisiais ir analizės lygmenimis. Tokio tyrimo pavyzdžiu galėtų būti straipsnyje jau minėtas epilepsija sergančių jaunų žmonių gyvenimo pilnatvės tyrimas, kuris buvo atliktas laikantis kokybinės metodologijos tradicijos, plėtojant grindžiamąją teoriją (ang. *grounded theory*) (Butvilas et al., 2010 (a); Butvilas et al., 2010 (b)). Tyrimo autoriai ne tik pateikia naują Lietuvos kontekste tyrimo metodo perspektyvą, bet ir sprendžia kitą su sveikata susijusios gyvenimo kokybės tyrimo problemą, kai vertinamas ne tik profesionalų požiūris, bet ir paties paciento pozicija: „daugelis instrumentų sukurti atsižvelgiant į sveikatos priežiūros specialistų, o ne į pacientų požiūrį, todėl visada yra tikimybė, kad liks neįvertinti kai kurie labai svarbūs veiksniai“ (Butvilas et al., 2010, p. 86).

Mūsų pateikiama teorinė „gyvenimo kokybės“ sąvokos analizė yra priskirtina antrajai kryptčiai, siūlant gyvenimo kokybės vertinime įvertinti ir atsižvelgti į etines / vertybines individo nuostatas. Ši pozicija galėtų būti vertinga analizuoti gyvenimo kokybę per socialinio darbo prizmę. Gyvenimo kokybės tyrimai orientuojantis į socialinio darbo perspektyvą yra nauja erdvė, todėl čia susiduriama su iššūkiu kritiškai analizuoti egzistuojančią gyvenimo kokybės tyrimų tradiciją, taip pat – inicijuoti diskusiją apie „gyvenimo kokybės“ sąvokos turinį, atsižvelgiant į socialinio darbo kaip mokslinės disciplinos ir kaip praktinės veiklos specifiką. Jei sutiksime su teiginiu, jog socialinio darbo kaip profesijos tapsmo procese formuojasi itin svarbi kliento įgalinimo idėja (Dirgėlienė, 2010), tuomet gyvenimo kokybės, susijusios su individo etine / vertybine laikysena, samprata galėtų tapti kertine sąvoka vystant gyvenimo kokybės tyrimus socialinio darbo srityje.

IŠVADOS

Analizuodami gyvenimo kokybės sąvokos raidą bei tyrimų metodologines ypatybes, galime daryti tokias apibendrinančias išvadas:

1. Gyvenimo kokybės diskurso pradžia galima laikyti antikos filosofų darbus. Gyvenimo kokybės tyrimai kaip atskira tyrimų sritis išsiskyrė apie 1960-uosius metus. Gyvenimo kokybė yra analizuojama iš skirtingų mokslinių pozicijų – medicinos, ekonomikos, sociologijos ir kt.
2. Sąvokos „gyvenimo kokybė“ turinys yra daugiasluoksnis. Gyvenimo kokybė gali būti vertinama pagal objektyvius socialinius ir ekonominius faktus (objektyvūs gyvenimo kokybės indikatoriai), taip pat pagal individų subjek-

tyvius šių faktų vertinimus (subjektyvūs gyvenimo kokybės indikatoriai). Gyvenimo kokybė gali būti vertinama atsižvelgiant į tiriamųjų etinę laikyseną, jų vertybinę orientaciją.

3. Lietuvoje gyvenimo kokybės tyrimų tradicija yra aktyviai vystoma, ypač su sveikata susijusios gyvenimo kokybės srityje. Gyvenimo kokybės tyrimai Lietuvoje gali būti skiriami į dvi kryptis. Pirmoje gyvenimo kokybė tiriama taikant standartizuotus tyrimo metodus, siekiama palyginti rezultatus su kitomis šalimis. Antroji kryptis siekia kritiškai įvertinti ir pasiūlyti naujas gyvenimo kokybės tyrimų perspektyvas. Abiejose tyrimų kryptyse dominuoja kiekybinių tyrimų tradicija.

LITERATŪRA

- Alekna, V.; Tamulaitienė, M.; Būtėnaitė, V. Slankstelių neklinikinių lūžių įtaka sergančiųjų osteoporozė gyvenimo kokybei. *Medicina*. 2006, 42(9): 744–750.
- Beham, B.; Drobnič, S.; Verwiebe, R. Literature Review Theoretical Concepts and Methodological Approaches of Quality of Life and Work. Universitet Utrecht. 2006.
- Butikis, M. *Sveikatos sąlygojamos gyvenimo kokybės ir amžiaus sąveika*. Daktaro disertacija. VU, 2009.
- Butvilas, D.; Kriščiūnas, A.; Endzinienė, M.; Jurkevičienė, G.; Švedaitė-Sakalauskė, B. Jaunų žmonių, sergančių epilepsija, gyvenimo pilnatvė. *Neurologijos seminarai* (a). 2010, 14(44): 86–92.
- Butvilas, D.; Kriščiūnas, A.; Endzinienė, M.; Jurkevičienė, G.; Švedaitė-Sakalauskė, B. Jaunų žmonių, sergančių epilepsija, reabilitacija. *Neurologijos seminarai* (b). 2010, 14(44): 93–99.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Diener, E. Guidelines for National Indicators of Subjective Well-Being and Ill-Being. *Applied Research in Quality of Life*. 2006: 397–404.
- Diener, E., Lucas, R. Explaining differences in societal levels of happiness: relative standards, need, fulfillment, culture and evaluation theory. *Journal of Happiness Studies*, 2000: 41–78.
- Dirgėlienė, I. Edukaciniai aspektai socialiniame darbe: bendruomeninio įgalinimo patirtis. *Acta paedagogica Vilnensia*. 2010, 25: 172–180.
- Encyclopaedia Britannica [žiūrėta 2012-01-02]; Prieiga per internetą <http://www.britannica.com/bps/dictionary?query=quality>; (a).
- Encyclopaedia Britannica [žiūrėta 2012-01-02]; Prieiga per internetą <http://www.britannica.com/bps/dictionary?query=life>; (b)
- Gataūlinas, A. The concept of subjective well-being and its application for the analysis of EU countries. *Filosofija. Sociologija*. 2010, 21 (2): 92–100.
- Gilhooly, M. Transport and Ageing. Extending Quality of Life for Older People Via Public and Private Transport. 2001. [žiūrėta 2010-11-29]; Prieiga per internetą <http://bura.brunel.ac.uk/bitstream/2438/1312/1/PDF%20ESRC%20Transport%20Final%20Report.pdf>
- Gilhooly, M.; Gilhooly, K.; Bowling, A. Quality of Life: Meaning and Measurement. *Growing older: understanding quality of life in old age*, ed. Alan Walker, Mc Graw-Hill: Open University Press, 2005: 1-14.
- Glossary of Terms for Community Health Care and Services for Older Persons. *WHO Centre for Health Development Ageing and Health Technical Report*. Volume 5. 2004. [žiūrėta 2010-11-29]; Prieiga per internetą http://whqlibdoc.who.int/wkc/2004/WHO_WKC_Tech.Ser._04.2.pdf.

- Growing older: understanding quality of life in old age, ed. Alan Walker, Mc Graw-Hill: Open University Press, 2005.
- Gruževskis, B. *Žmogaus socialinė raida. Užimtumas*. Vilnius, 2001.
- Janušauskaitė, G. Gyvenimo kokybės tyrimai: problemos ir galimybės. *Filosofija. Sociologija*. 2008, 19 (4): 34–44.
- Juozulynas, A.; Prapiestis, J.; Jurgelėnas, A.; Valeikienė, V.; Savičiūtė, R.; Migline, V. Pensijinio amžiaus žmonių gyvenimo kokybės tyrimai Vilniaus mieste. *Gerontologija*. 10(2), 2009: 83–91.
- Jurgelėnas, A.; Juozulynas, A.; Butkienė, B.; Butikis, M. Situaciniai gyvenimo kokybės veiksniai Vilniaus mieste. *Gerontologija*. 2009, 10(3): 168–175.
- Juškevičius, P. Gyvenimo kokybė ir darnioji plėtra urbanistikoje. *Urbanistika ir architektūra*. 2005, 29(4).
- Kazlauskaitė, M.; Rėklaitienė, R. Vidutinio amžiaus Kauno gyventojų gyvenimo kokybė. *Medicina*. 2(41), 2005: 155–161.
- Krančiukaitė, D.; Rastenytė, D.; Jurėnienė, K.; Šopagienė, D. Persirgusiųjų galvos smegenų insultu gyvenimo kokybė. *Medicina*. 43(9), 2007: 736–745.
- Kuzmickas, B. *Laimė, asmenybė, vertybės*. Vilnius: LTU, 2001.
- Luneckaitė, Ž. *Onkologinių ligonių gyvenimo kokybės sąsajos su socialiniais-psichologiniais veiksniais ir paliatyviąja priežiūra*. Daktaro disertacija. KMU, 2009.
- McCall, S. Quality of Life. Citation Classics from Social Indicators Research (ed. by Alex C. Michalos), 2005: 117–136.
- Merkys, G.; Brazienė, R.; Kondrotaitė, G. Subjektyvi gyvenimo kokybė kaip socialinis indikatorius: viešojo sektoriaus kontekstas. *Viešoji politika ir administravimas*. 2008, 23: 23–38.
- Mikaliūkštienė, A. *Sergančiųjų 2-ojo tipo cukriniu diabetu gyvenimo kokybės ir emocinės būsenos ryšys su ligos ir socialiniais veiksniais*. Daktaro disertacija. VU, 2011.
- Noll, H.H. „Social indicators and quality of life research: Background, achievements and current trends.” *Advances in sociological knowledge. Over half a century*, vol. 1, edited by N.Genov. Wiesbaden: VS Verlag fuer Sozialwissenschaften. 2004: 151–181.
- Parton, N., O’Byrne, P. *Constructive Social work. Towards a New Practice*. Palgrave. 2000.
- Rapley, M. *Quality of life research: a critical introduction*. Los Angeles. SAGE, 2008.
- Starkauskienė, V. *Gyvenimo kokybės veiksniai ir jos kompleksinio vertinimo modelis*. Daktaro disertacija. VU, 2011.
- Stepukonis, F.; Svensson, T. Gyvenimo kokybė vyresniame amžiuje. *Gerontologija*. 2007, 8(1): 55–65.
- Šumskienė, J. Gyvenimo kokybės įvertinimas ir praktinė reikšmė. *Gydymo menas*. 2005,10.
- Tamutienė, I. Vyresnio amžiaus moterų patiriama prievarta ir sąsajos su jų gyvenimo kokybe Lietuvoje. *Gerontologija*. 2011, 12(2): 97–103.
- Tatarkiewisc, W. *O szczęściu*. Warszawa, 1985.
- Vazononienė, G. *Subjektyvi gerovė ir socialinė atskirtis: pagyvenusių žmonių atvejis*. Daktaro disertacija. KTU, 2011.
- Žvinklienė, A. Garbės koncepcija socialiniame diskurse (I). *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2009, 2(25): 83–91.

THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF “QUALITY OF LIFE”

Prof. Dr. Boguslavas Gruževskis,

University of Vilnius, Lithuania

Urtė Lina Orlova,

University of Vilnius, Lithuania

Summary

Research subject: *The concept of the quality of life.*

Research objectives: *To conduct an analysis of the development of the concept of quality of life and to review the multidimensional theoretical and empirical domains in which the social construct of quality of life is analysed. The article aims to discuss ideas derived from the findings of theoretical and empirical research on the quality of life and, also, to reveal opportunities for the analysis of quality of life from new perspectives (i.e., analysing ethical/moral values of an individual in addition to objective and subjective factors).*

Research methods: *systematic literature analysis and synthesis; research into contents.*

Conclusions: *Based on our analysis of theoretical material, we can say that historically the concept of quality of life was developing as a multidimensional concept incorporating both objective facts/conditions and subjective assessments. The tradition of research into quality of life appears to have been actively developed in Lithuania, particularly in regard to the domain of health-related quality of life. To generalise, we can say that, as a result of its multidimensional nature, the content of the concept of quality of life does not have a single and absolute definition. Therefore, researchers, on the one hand, have been developing the field of quantitative research by adapting certain standardised criteria of quality of life to different groups of individuals, and, on the other hand, they aim to objectify the assessment of quality of life by adding thereto new variables that objectify the concept of quality of life. The material presented in the article represents the latter trend suggesting that ethical and moral values of an individual should be assessed and taken into account while judging on quality of life.*

Keywords: *quality of life; subjective quality of life; objective quality of life.*